

OMAN ELÄMÄNSÄ TOIMITUSJOHTAJA – KUINKA SUURI VAARA ON AUERVAARA?

HEIKKI MÄKI-KULMALA (2002).

Näin puhui Sarasvuo.
Tampere: Vastapaino.

Mäki-Kulmalan essee on poleeminen analyysi Jari Sarasvuon valmennusopeista, verkostomarkkinoinnista sekä erilaisten mielenhallintaoppien historiasta 1800- ja 1900-lukujen Amerikassa. Sarasvuo esitetään eräänlaisena aikamme auervaarana, helppoheikkinä, joka kauppa elämänhallintaa, onnea ja menestystä.

Vaikka Mäki-Kulmala puolustaa ennen kaikkea mahdollisuutta koetella kaikkia oppeja tieteellisellä viileydellä, hän ei kätke ärtymystään Sarasvuota kohtaan. Kirja on kirjoitettu humoristisesti, mutta tekstin pohjalta puhuu paatos. Mäki-Kulmala ponnistaa valistuksen perinteestä, eikä suostu uskomaan suurten tarinoiden kuolleen. Kriittisen tieteen auktoriteetiksi kelpaavat muun muassa Marx, Freud ja Lacan.

Kirja alkaa tuokiokuvilla Sarasvuon luennoilta, sen jälkeen mietitään verkostomarkkinoinnin kuplaa Sarasvuon kouluttajauran kontekstina sekä Sarasvuon opinkappaleita ja retoriikkaa lähinnä hänen kahden kirjansa perusteella. Sitten esitellään kreikkalaista jumaltarustoa hyödyntävä kuvapari, Hermes ja Hefaistos, jota hyödynnetään retorisenä keinona pitkin matkaa.

Seppä Hefaistos on kova tekemään töitä, mutta ruma ja umpimielinen eikä muutenkaan

esittelykelpoinen. Tyylikäs ja sujuva Hermes taas on paitsi jumalten sanansaattaja, myös varkaiden ja silmäkääntäjien suojelija. Myöhemmin kuvastoon liitetään muun muassa Juhani Ahon tarina Juhasta, She-meikasta ja Maijasta, Marxin käsitteet käyttöarvosta ja välinearvosta sekä Don Quijote, tuulimyllyjä päin käyvä höyrypää, joka on lukenut liikaa seikkailutarinoita, muttei ole tehnyt päivääkään oikeata työtä. Kirjan lopussa tarinan (anti)sankari Sarasvuo psykoanalysoidaan narsistiksi, joka ei kestä omaa heikkouttaan ja raadollisuuttaan, ja siksi valmentaa koulutettavansa jatkuvaan askeettiseen kilpajuoksuun ja itseruokintaan – ’oman elämänsä toimitusjohtajuuteen’.

Tämä kirjallisten vastinparien kuvasto ajaa hauskaasti asiansa, kun lukijan eteen marsitetaan historian erilaisia huiputtaja-hahmoja ja pohditaan, mitä arvoja aikamme arvostaa ja miksi sumuttaja-Hermeet menestyvät tänään niin hyvin. Dualismeilla leikittely käy kuitenkin myös puuduttavaksi ja johtaa muutaman kerran Mäki-Kulmalan omaan ansaansa.

VALMENNUSOPIEN MAGIAJUURISTOA

Kirjan antoisimmassa osassa Mäki-Kulmala jäljittää Sarasvuon valmennusoppien historiaa 1800-luvulta asti. Muun muassa amerikkalaisten spiritualististen liikkeiden, dianetiikan ja löydä itsesi -oppien keskushahmojen toimintaa ja oppeja tar-

kastelemalla aukeaa mietityttäviä näkökulmia. Usko ihmismielen, itsesuggestion ja itsevalmennuksen rajattomiin mahdollisuuksiin on Mäki-Kulmalan mielestä aikamme magiaa, tempputiedettä, jossa oletetaan hallittavan jotain suurta tuntematonta voimaa, joka voi saada aikaan mitä hyvänsä, kun vain oikein uskotaan.

Tämän magiarinnastuksensa rajoja Mäki-Kulmala ei pohdi, enkä tiedä mitä mieltä esimerkiksi uskontotieteilijät siitä olisivat. Magian ja valmennusoppien rinnastaminen on kuitenkin sikäli osuvaa, että postmoderni- ja konstruktivismivillitys tuntuu saavan aikuiskasvatus-tieteellisissä keskusteluissa väliin huikean optimistisia mittoja. Oppimisellahan ei tunnetusti ole minkäänlaisia rajoja... Valmennusoppien rinnastaminen magiaan on antoisaa siksikin, että se ohjaa huomion vaikutelmanhallintakilpaan, jota kulttuurimme pursuaa. Esimerkit alkavat pulputa lukijan mielessä: peilin edessä voimatunnaria hokeva Ally McBeal, portfoliokurssit joita markkinoidaan ’asiantuntijuuden kehittämisenä’, jatkuva arviointimylly joka pyörii organisaatioissa: tärkeintä on hallita itsestä syntyvä vaikutelma, koska muuta ei enää tunnu olevan olemassa.

Mäki-Kulmala purkaa toisaalta Sarasvuon teksteissään ja luennoillaan esittämiä väittämiä, toisaalta Sarasvuon esiintymis- ja kirjoitustyyliä. Sarasvuo pyytää lukijaltaan ’uskon loikkaa’: anna sanan vaikuttaa itseesi, älä järkeile liikaa! Tässä

Sarasvuon kirjoitustapa lähe-
nee uskonnollista tekstiä, ja siinä
mielessä valmennusoppien
uskonnollisen juuriston penko-
minen on kiinnostavaa luetta-
vaa. Voisi kuvitella, että ne joille
Sarasvuon puheet ovat ko-
lahtaneet, ärtyvät kun Mäki-
Kulmala alkaa, kertomansa mu-
kaan, Tampereen yliopiston
isossa auditoriossa tosissaan
peräämään Sarasvuolta joiden-
kin tämän esittämien väittämien
paikkansapitävyyttä. Ajatus
heillä lienee: eihän tätä tällä ta-
valla pidäkään kuunnella, tämä-
hän on ihan eri diskurssi!

Kirjaa hallitsee kuitenkin sel-
lainen mukavan vanhanaikainen
ajatus, että hyväksyttävien
diskurssi, jolla muut diskurssit
koetellaan, on tieteellis-kriittinen
keskustelu ja argumentointi.
Lisäksi Mäki-Kulmala ajattelee,
että harha väistämättä lopulta
erottuu todesta: aineellinen
todellisuus ottaa lopulta
ihmisen aina kiinni. Hermeen
heilumisella, 'kaiken vaihdetta-
vuudella' ja vaikutelmien hal-
linnalla on sittenkin rajansa.

Samanlaista huolestuneisuutta
pseudopsykologisista itsekasvatusopeista
esitti kymmenisen vuotta sitten
Janne Kivivuori kirjassaan
Psykokulttuuri (Kivivuori 1991).
Kirja oli poleeminen analyysi
radion ihmishuolpuheesta 'psykoku-
lttuurin' toisintona. Ihmisen va-
pautuminen sisäisyyttä tai aitoa
minuutta koskevan puheen
avulla kuvattiin aikamme keskei-
seksi myyttiksi. Tämän myytin
avulla voitiin selittää joukko
kulttuuri- tai toimintamuotoja
kuten elämäntaito-oppaita,
-kurseja ja -keskusteluohjel-
mia.

Kivivuoren myyttianalyysi
pyrkii olemaan empiirinen sosio-
loginen tutkimus, vaikka se ko-

vin tendentiaaliseksi jäikin.
Mäki-Kulmalan magia-tutkailu
on taas kaunokirjallisia ja histo-
riallisia lähteitä hyödyntävä
avoimen polemisoiava essee.
Varsinainen viesti on kuitenkin
molemmilla sama: aineellis-yhteis-
kunnallinen todellisuus sum-
mennetaan loputtomalla yksilön
sisäisyyttä ja sisäisiä mahdolli-
suuksia koskevalla puheella.
Molempien vakaumus myös on,
että yksilön 'sisältä' ei löydy ra-
jattomia mahdollisuuksia eikä
Suurta Totuutta. Mäki-Kulma-
lan mukaan Sarasvuon tarjoaman
itsevalmennuksen tie on sopeutumisen
ja tottelemisen tietä: itseään
voittoiin douppaava superihminen
pelaa aina markkinayhteiskunnan
pussiin.

Kivivuori pohti myös eri am-
mattiryhmien ja yhteiskunta-
luokkien intressien suhdetta
psykokulttuuriin. Kyse oli spesifisti
modernin ajan ilmiöstä, 'modernin
ihmisen minä-uskonosta'. Kivivuori
ajatteli nimenomaan keskiluokkaisten
auttamis-hoiva-kasvatustyöläisten
hyötyvän psykokulttuurin valta-
asemasta. Mäki-Kulmala taas
tuntuu ajattelevan, että Hermes
ja Hefaistos heiluvat maailman
sivu heilurina vaihtaen jatkuvasti
voimasuhteitaan. Nyt, tullessamme
heilurin ääriasentoon, hyötyjiä
ovat kaikenlaiset suhdetoiminta-,
markkinointi- ja imagotyöläiset.

ARKIPÄIVÄN OPPIMISEN TUTKIMATONTA ALUETTA

Käsittääkseni Kivivuoren näke-
myksistä ei liiemmin keskusteltu
aikuiskasvatustieteen piirissä.
Mäki-Kulmalan ajatusten toivoisin
herättävän keskustelua. Mielestäni
ne ovat tärkeitä siksi, että ne osoittavat
aikuiskasvatuksen piirissä kovin
tutkimatonta kenttää, jolta löytyi-

si keskeinen osa aikuisten 'arki-
kielämän oppimista': erilaiset it-
senkehittämiskurssit ja -tilaisuudet,
elämäntaito-opit ja -oppaat. Tämä
toimintakenttä kietoutuu moniulottei-
sina markkinoina osittain myös
formaalien koulutusinstituutioiden
sisään.

Viime vuosina on jo huomattu
huolestua aikuiskasvatuksen
sivistysulottuvuudesta ja todettu,
että aikuinen oppii muuallakin
kuin työssään ja työtä varten.
On alettu puhua arkielämän
oppimisesta ja kriittisestä
mediakasvatuksesta, ja sitä myöten
on oivallettu myös aikuiskasvatustie-
teen potentiaalinen rooli kulttuurianalyysina.
Toivoa sopii, että tämä kiinnostus
poikisi myös yhteiskuntatieteellisesti
virittyneitä kulttuuri-analyyseja
selvittämään itsenkehittämismarkki-
noiden laajuutta, sisältöä, juuria
sekä ideologisia kytkentöjä. Minusta
maamme mahtuu hyvin muutama
tällainen moralisoiva ääni, mutta
myös neutraalimpaa, empiiristä,
käyttäjien näkökulmaa ja käyttöta-
poja tavoittavaa tutkimusta
tarvittaisiin.

SISÄINEN SANKARI – YKSINÄINEN VOITTAJA?

Mäki-Kulmalan kirjan itu ei ole
Sarasvuon riepottelu. Jonkun
muunkin tämän ajan profetoista
olisi voinut valita, eikä ole
sinänsä kummoinen uutinen,
etteivät Sarasvuon tekstit kestää
kriittistä lähilukua. Kiinnostavampaa
on pohtia, millaista toimintaa ja
ymmärrystä opit tarjoavat,
mitkä niiden kulttuuriset
kytkennät ovat ja mitä ne
peittävät näkyvistä.

Kun Kivivuori maalasi kuvan
itseään vatvovien keskiluokkaisten
(ja yleensä naisten) psykohömpästä,
Mäki-Kulmala kuvaa äärimmäiseen
kurinalai-

suuteen ja tehokkuuteen piiskaavaa itsevalmennusta, oman elämänsä toimitusjohtajia, 'sisäisiä sankareita'. Kivivuoren karikatyyri psykokulttuurin kulluttajasta oli katarttinen 'mäkin oon heikko' -tunnustaja, joka on pohjimmiltaan harmiton – tai harmillinen korkeintaan siksi, ettei hänestä ole taisteluun eikä yhteiskuntakritiikkiin. Lisäksi jokaisen yksilön sisäisyyttä pyhittävä psykokulttuuri saatiin kuitenkin nähdä eräänlaisena yhteisyyden muotona. Tunnustaminen ja 'itsen löytäminen' tapahtui aina yhdessä toisten kanssa, kaltaiselle. Sen sijaan Mäki-Kulmala johtaa sarasvuolaisen sisäisen sankarin hahmosta linkit totalitaristiin oppeihin asti. Jokainen on yksin omassa oravanpyörässään, eikä heikkoudesta enää puhuta mitään. Jokaisen pitää uskaltaa olla nimenomaan Voittaja. Kuva on paljon pelottavampi, vaikkakin Mäki-Kulmalan retoriikka kantaa tässä kohtaa heikoimmin.

RAJANKÄYNTIÄ TIETEEN JA PSEUDOTIETEEN VÄLILLÄ

Toinen esseen tärkeä näkökulma aikuiskasvatustieteilijöille on pseudotieteen ja tieteen välinen rajankäynti. Aikuiskasvatustiedehän liikkuu kentillä, jossa huuhaa ja tiede törmäävät. Itsenkehittämismarkkinat ja erilaiset valmennusopit ja -menetelmät liikkuvat asteikolla, jonka toisessa päässä on virallinen tiede, toisessa uskonto. Avomiksi jääkin kysymys, kuinka yksilöt ja organisaatiot osaavat suunnistaa tieteen ja ei-tieteen rajalla. Mäki-Kulmalan mielestä eksaktin rajan puuttuminen ei ole mikään syy lopettaa rajankäyntiä. Oleellista on jatkuva

avoin argumentointi.

Ontuvin osa kirjasta on lopupuolen psykoanalyttinen tulkinta Sarasvuosta narsistina, joka pelkää omaa heikkouttaan ja raadollisuuttaan. Miksei vaan hyvävainuisena ja nopeana tyyppinä, joka huomaa mikä myy ja puree? Voiko Mäki-Kulmalakaan nähdä Sarasvuon sisään? Psykoanalyttista diskurssiahan suomitaa usein samoin sanoin kuin Mäki-Kulmala Sarasvuon oppeja: se ei kesytä tieteellistä tarkastelua, se vaatii 'uskon loikkaa' ja sen piirissä väärauskoiset leimataan 'torjunnan tilassa' oleviksi.

ANNOS HEFAISTOSTA JA RIPPAUS HERMESTÄ?

Luin kirjan kahdesti. Ensimmäisellä kerralla naureskelin sen läpi teksti-iloitteista nauttien. Toisella kerralla alussa viritelty Hermes-Hefaistos kaksijako alkoi vaivata. Valmennusoppien historialliset juuret ja magiarinastuksen olisi voinut esittää ilman niitäkin. Mäki-Kulmala itse muistuttaa, että totalitaariset opit sisältävät usein tehokkaita vastinpareja, joiden avulla maailma saadaan yksinkertaistettua ja survottua kahteen leiriin, hyviin ja pahoihin. Vastinpariensä avulla Mäki-Kulmala pääsee itsekin oikomaan mutkia ja niputtamaan 'sähköisen seksikyyden ja joukkopsykoosin', eli varoittamaan, että nykyajan maagikkojen kuuntelemisella voi olla vaarallisia, totaalisia ja jopa totalitaristisia seurauksia.

Aloin lopuksi miettiä, miksi koen itseni niin ulkopuoliseksi Mäki-Kulmalan kuvastoon nähden. Siksikö, että figuurit ovat kaikki miehiä? On kuvaavaa, että Ahon 'Juhassa' naisen – Maijan – osa on tulla ikävissään

Shemeikan höynäyttämäksi ja saada rehdin Juhana kuolema tunnolle. Minusta se toimisi myös kuvana nykyisen pahoinvoinnista ja ristiriidasta. En usko sliipattuun Hermekseen, joka kiittää suhdetoimintagalakseissaan, hokien kaiken vaihdettavuuden mantroja, mutten myöskään yksitotiseen Hefais-tokseen, joka yrmyy pajassaan sen ainoan oikean aineellisen todellisuuden parissa. Kuten Mäki-Kulmalan siteeraama Italo Calvino on todennut, todellinen hyvinvointi edellyttää tasapainoa näiden kahden ulottuvuuden välillä.

Sanna Vehviläinen

MUUT LÄHTEET

Kivivuori, Janne (1991) Psykrokulttuuri. Helsinki: Hanki ja Jää.